

DEBATTEN OM HOMOSEKSUELLE ÆGTESKABER

Demokratisk sejr eller deliberativ deroute?

Af:
Jesper Bracht
Historie

ABSTRACT: I denne artikel undersøger jeg forholdet mellem den offentlige og parlamentariske debat om homoseksuelle ægteskaber i Danmark. Med afsæt i den deliberationsteoriske demokratiteori undersøger jeg, hvorvidt sagen var et eksempel på et velfungerende demokrati. Artiklen viser hvordan religiøse argumenter var komplet fraværende i den landspolitiske debat, og konkluderer, at sagen kun i ringe grad levede op til deliberative principper. Med indførelsen af homoseksuelle ægteskaber viser jeg endvidere, hvordan homorettigheder med debatten er blevet et legitimt element i majoritetsdanskernes selvforståelse, hvor det kristne moralsyn, som konsekvens heraf, har måtte vige pladsen for ligestillingen.

NØGLEORD: deliberativt demokrati, LGBTQ+-rettigheder, offentlighed, religionens rolle i demokratiet

Indledning

På Valdemarsdag fredag d. 15. juni 2012 blev Stig Elling og Steen Andersen viet. Vielsen, der fandt sted i Frederiksberg Kirke, markerede Danmarks første homoseksuelle par, viet i den danske folkekirke. Sognepræst, Michael Hemmingsen, stod for seancen, og udtalte efterfølgende til pressen:

I dag er det Valdemarsdag, hvor Dannebrog faldt ned fra himlen. Samtidig er der i dag faldet et stort, flot regnbueflag ned fra himlen, og jeg må sige, at de to flag klæder hinanden godt. (Østergaard 2012)

At det første homoseksuelle ægtepar skulle udklækkes på netop Valdemarsdag, syntes at ligne en hyldest til danskheden, mangfoldigheden og ligestillingen på én og samme tid. Til trods for præstens åbenlyse begejstring for hændelsen kunne der dog findes skår i glæden andre steder i det kirkelige landskab. Lise Lotte Rebel, daværende biskop i Helsingør Stift, kaldte det nye vielsesritual til brug ved homoseksuelle vielser for teologisk problematisk og henviste til udeladelsen af ordene fra skabelsesberetningen (Rebel 2012). For nogen var vielsen den naturlige kulmination på de lange og mange maratondebatter om homoseksuelle ægteskaber¹, der havde fundet sted i årtierne frem mod vielsen, mens andre så sagen med teologisk og moralsk skepsis.

Med den kønsneutrale ægteskabslov, der muliggjorde homoseksuelle ægteskaber, blev det tydeligt, at kirkens rolle i det danske demokrati var til forhandling. Sagen var et udtryk for et interessant demokratisk dilemma, for hvordan kunne staten lovgive om homoseksuelle rettigheder og politisk diktere et religiøst vielsesritual, når det danske demokrati ikke har tradition for at debattere religiøse problemstillinger? I denne artikel undersøger jeg den demokratiske debat om homoseksuelle ægteskaber, og diskuterer videre, hvad sagen fortæller om vores demokrati.

Det danske demokrati er i international målestok relativt velfungerende, men fortællingen om det danske demokratis styrke kan hurtigt blive dets svaghed, hvis de demokratiske institutioner tages for givet (Loftager 2004: 12). Demokrati er ingen selvfølge, og ethvert demokrati er en skrøbelig størrelse. Derfor må vi konstant kvalitetssikre vores demokratiske institutioner, og gang

¹ Vendingen 'homoseksuelle ægteskaber' bliver i artiklen brugt i flæng, og henviser konkret til to personer af samme køn, der er kirkeligt viet. Denne vending fremkommer dog ikke uproblematisk, da der i sagens natur sagtens kan forestå vielser med potentielt to personer, der er biseksuelle, asekuelle, osv. Når jeg alligevel gør brug af dette lidt upræcise sprogbrug, skyldes det først og fremmest, at vendingen bliver brugt af snart samtlige aktører i debatten.

på gang forholde os kritisk til vores fælles, institutionelle rammer. Det er i dette lys, at nærværende artikel finder sin berettigelse og legitimitet.

I 1980 fjernede den danske Sundhedsstyrelse homoseksualitet fra deres sygdomsliste, og markerede dermed et væsentligt skifte (Lützen 1986: 292). “De homoseksuelle blev således raskmeldt efter næsten 100 år i sygesengen, og i stedet blev homofobi til det nye problem”, som historiker Karin Lützen beskrev det (Lützen 1986: 292). I samme årti ramte AIDS-epidemien Danmark. Epidemien medførte et øget fokus på homoseksuelles stilling i samfundet, og gav ligeledes voksende legitimitet til homoseksuelle foreninger (Rydström 2011: 67). I 1989 blev det registrerede partnerskab indført i Danmark som det første land i verden (Edelberg 2014: 55). Diskussionen om juridisk og social anerkendelse af homoseksuelle forhold blev dog allerede fremlagt af SF i 1968 (Rydström 2011: 40). I tiden mellem 1989 og 2012 blev homoseksuelles rettigheder gradvist udbygget, da stedbørnsadoption, lesbisk adgang til kunstig befrugtning og homoseksuelles ret til adoption blev juridisk muligt. Ligeledes har en ændret børnelov givet flere muligheder til regnbuefamilier. Således bevæger denne artikel sig enemæssigt i et felt, hvor demokrati og LGBTQ+-rettigheder bevæger sig ind og ud mellem hinanden, og beskriver således, hvordan det danske demokrati er blevet delvist mere tolerant overfor seksuelle minoriteter.

Nærværende artikel omhandler den demokratiske debat om homoseksuelle ægteskaber. Konkret undersøger jeg forholdet mellem den offentlige debat og folketingsdebatten om homoseksuelle ægteskaber i perioden 2004-2012 i Danmark, og videre diskuter jeg vores demokratis funktionsdygtighed. Før jeg vender mig mod analysen og besvarelsen af problemstillingen, vil jeg dog kort præsentere artiklens teoretiske ramme.

Offentlighed og deliberativt demokrati

Jürgen Habermas’ tanker om den borgerlige offentlighed, og dennes betydning for det vestlige demokrati, har i mange år udgjort standardværket for offentlighedsforskningen (Eriksen og Weigård 2003: 179). Særligt har Habermas med fortællingen om den borgerlige offentligheds tilblivelse og forfald, udgjort en uundgåelig skikkelse for forskningen på området (Vallentin 2005: 28). Konkret forstår Habermas offentligheden som koblingen mellem civilsamfundet og staten. Videre forstår Habermas offentlighedens rolle som konfrontatorisk overfor staten, hvorfor vi må forstå

offentligheden som en væsentlig og kritisk instans i kontrollen med, og styringen af, statsapparatet (Habermas 1975: 75). Den offentlige sfære fungerer her som en central arena, hvori borgerne kan stille de politiske magthavere til ansvar, og hvor de folkevalgte må forklare og forsvare deres beslutninger. Offentligheden står i denne forståelse som demokratiets centrale omdrejningspunkt, og den demokratiske legitimitet må hentes i det Habermas omtaler som det offentlige ræsonnement (Habermas 1975: 66).

Det offentlige ræsonnement knytter sig til, at offentligheden skal tjene som et forum for rationel meningsudveksling, hvor borgere debatterer frit. Her må alle argumenter udsættes for afprøvning, hvor de svageste argumenter bliver frasorteret gennem grundig debat, hvorfor de bedste argumenter vinder i kraft af deres styrke eller gyldighed (Eriksen og Habermas 1995: 22), og *ikke* i kraft af afsenderens egne præferencer som klasse, køn, kulturel identitet, etnicitet eller nationalitet (Held 2008: 240). Et sådant element betegnes som den ideelle talesituation, og et element Habermas omtaler som kommunikativ rationalitet (Eriksen og Habermas 1995: 22). Det er således søgningsprocessen efter de bedste argumenter, der konstituerer demokratiet (Eriksen og Habermas 1995: 18), hvorfor samtale, diskussion og debat fremstår som nøgleord i en veltrivende offentlighed.

Offentlighedsteorien, i den habermasianske tradition, er unægtelig forbundet til teorier om det deliberative demokrati. De to er således gensidigt afhængige af hinanden, og en kritisk, diskuterende offentlighed udgør et væsentligt demokratisk fundament fra et deliberativt perspektiv (Loftager 2004: 46). Med det deliberative demokrati refereres der overordnet til demokratiets kommunikative dimension, hvor borgere og folkevalgte går i dialog med hinanden, hvorfor demokratiforestillingen også på dette punkt adskiller sig fra andre demokratiidealer. Formålet med denne kobling mellem politiker og borger er dog ikke, at beslutningerne skal afspejle flertallets holdning, men snarere, at de politiske beslutninger må være så velbegrundede og velkvalificerede som muligt (Loftager 2004: 23). Gennem deliberation må de deltagende argumentere, lytte til og reflektere i forhold til hinandens synspunkter, hvilket former og eventuelt ændrer deres opfattelse (Andersen og Hansen 2002: 80). I det deliberative demokrati er styrken i relationen mellem det politiske lederskab og den diskuterende offentlighed altså ganske væsentlig, da dette styrkeforhold i høj grad har betydning for beslutningernes kvalitet (Loftager 2004: 47).

Deliberationstænkningen er normativ i sin essens, og den deliberative forskning er i den forbindelse blevet kritiseret for at være for akademisk og virkelighedsfjern (Nørgaard og Peters 2004: 10).

Ligeledes er argumentet om, at beslutningstagningen kan styres af saglig argumentation og fornuft, ligeledes blevet anset som en illusion, hvorfor vi i artiklens konklusioner må være forbeholdende overfor netop disse elementer. Når det deliberative demokratiideal alligevel er blevet brugt som forståelsesramme for denne artikel, skyldes det, at det danske demokrati siden Anden Verdenskrig har gennemgået en deliberativ udviklingsproces i teori og praksis (Loftager 2004: 73).

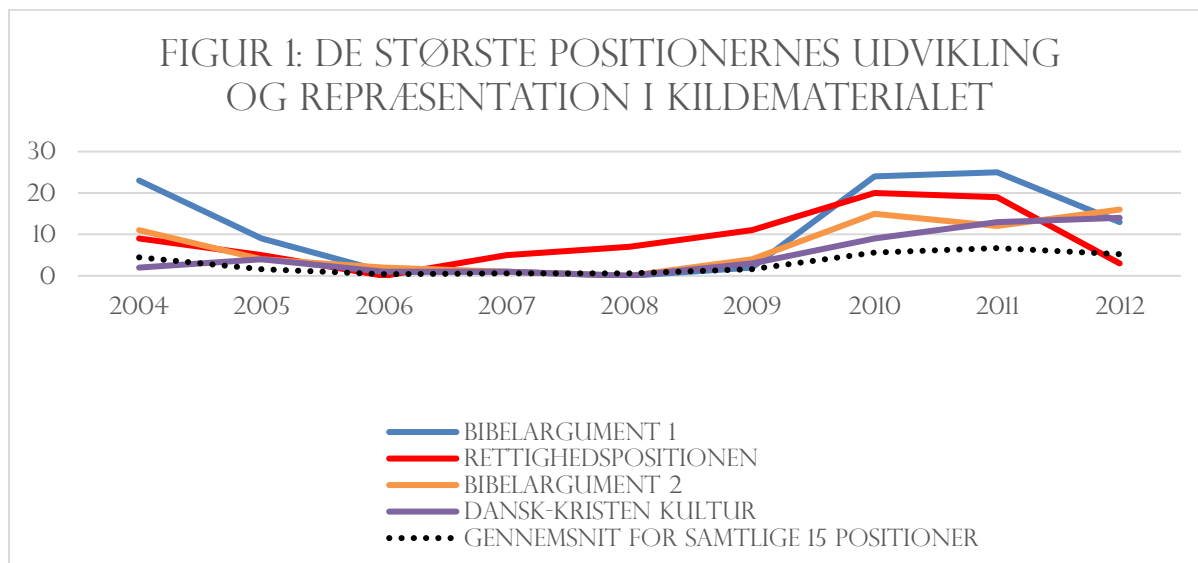
Den offentlige debat om homoseksuelle ægteskaber

Artiklens kildemateriale udgøres af artikler fra Berlingske Tidende, Kristeligt Dagblad og Politiken i perioden 1/1-2004 til 31/12-2012. En søgning på 'homoseksuel* ægteskab*' giver på Infomedia 2311 resultater,² hvorefter de artikler, der ikke har haft homoseksuelle ægteskaber som omdrejningspunkt, er blevet frasorteret. Kildegrundlaget udgøres derfor konkret af 406 artikler fra trykte aviser, der alle er blevet kategoriseret ud fra deres vinkling. I alt er 15 forskellige positioner blevet identificeret, hvoraf de væsentligste vil blive introduceret i nærværende afsnit. Formålet med opdelingen i positioner, knytter sig til et ønske om at trække nogle arketyper ud fra debatten, der er let identificerbare og forståelige. Hermed er offentligheden reduceret til tre trykte aviser, hvilket vi naturligvis må være forbeholdne overfor, når vores demokratis funktionsdygtighed senere skal vurderes.

Dominerende positioner i den offentlige debat

Overordnet set var det fire forskellige positioner, der dominerede den værdipolitiske debat om homoseksuelle ægteskaber i årene fra 2004 til 2012. Disse tæller: bibelargument 1 (98 indlæg), rettighedspositionen (79 indlæg), bibelargument 2 (65 indlæg) og dansk-kristen kultur (45 indlæg). Udviklingen i de nævnte positioner kan ligeledes illustreres visuelt jævnfør figur 1.

² De 2311 artikler fordeler sig som følgende: Kristeligt Dagblad: 1224 artikler, Politiken: 651 artikler og Berlingske Tidende: 436 artikler.

Bibelargument 1

Bibelargument 1 står som den mest brugte position igennem den undersøgte periode med 98 bidrag til den offentlige debat. Tilhængere af bibelargument 1 argumenterer med udgangspunkt i en snæver forståelse og tekstnær læsning af Bibelen. Den teologiske argumentationskæde knytter sig i høj grad til tekststykker fra Det Gamle Testamente, og særligt ofte bliver der refereret til skabelsesberetningen og dennes definition af ægteskabet som værende mellem mand og kvinde (Juul Christensen 2005; Harslund 2011; Sørensen 2004). Kendetegnende for ovenstående klynger af argumenter finder vi i deres religiøsitet. Bibelen, Guds ord og den kristne tradition er således de væsentligste argumenter heri, og aktører fra denne position ønsker typisk ikke, at homoseksuelle skal hverken vies eller velsignes i kirken.

Indholdet i positionens argumentation forholder sig imidlertid ikke statisk igennem den undersøgte periode. I takt med at mandatet bag en ændring af ægteskabsloven tegner sig stærkere, ændrer argumentationskæden fra positionen sig ligeledes. Til eksempel skriver en sognepræst følgende i Kristeligt Dagblad: “Jeg savner endnu at blive præsenteret for de steder i Bibelen og bekendelserne, hvor det klart indikeres, at et ægteskab også kan være mellem to mænd og to kvinder (...)” (Brøgger 2012). Sognepræsten efterspørger altså bibelsk og teologisk belæg *for* homoseksuelle ægteskaber. Argumentet er dermed blevet forskudt sammenlignet med positionens tidligere argumentationsføring, hvor de bibelske passager, der var explicit *imod* homoseksuelle ægteskaber, blev præsenteret. Det teologiske argument har altså nu ændret karakter. Den omvendte argumentationsføring accelererer i slutningen af den undersøgte periode, hvilket vi kan tolke på

følgende måde: Da mange teologiske vinkler igennem debatten allerede er forsøgt fremlagt, og endnu ikke har givet den ønskede legitime gennemslagskraft i debatten, er det tænkeligt, at aktørerne fra denne position forsøger at mobilisere nye og uafprøvede vinkler. Den omvendte argumentationsføring sker således i et sidste forsøg på at erobre dagsordenen, før et folketingsflertal ville muliggøre homoseksuelle ægteskaber.

Rettighedspositionen

Den næststørste position knytter sig til ligestilling og rettigheder, og udgør 79 indlæg i debatten. Fra denne position argumenteres der i høj grad for, at homoseksuelle diskrimineres ved ikke at have adgang til kirkelige vielser. Fra rettighedspositionens synspunkt er det således forkasteligt, at nogle borgere diskrimineres igennem partnerskabsloven med belæg i liberale rettighedstanker og lighedsideal. Aktører fra denne position vil oftest være positivt stemte over for homoseksuelle ægteskaber med reference til ovenstående.

Fortællingen om Danmark som et land, hvor frisind og tolerance er kerneværdier, bliver hyppigt inddraget i rettighedspositionen. Til eksempel kan nævnes Kristoffer Petterson, daværende formand for LBL, der i 2008, udtalte følgende i Berlingske Tidende:

Vi har efterhånden lullet os ind i en forestilling om, at bøsser og lesbiske har det åh, så fint i Danmark, men det er blevet en sovepude. Andre lande har overhalet os for længst. Vi mangler rettigheder på det retspolitiske område, f.eks. kirkelig vielse, homooption og en masse rettigheder, der følger med ægteskabet. (Bagger 2008)

Positionen argumenterer i høj grad med udgangspunkt i, at frisindet og tolerancen er på spil, hvis ikke der sker en forbedring af homoseksuelles kår, og puster således til den nationale stolthed.

Rettighedspositionen står stærkt igennem hele den undersøgte periode, men falder dog i 2012, hvor den kønsneutrale ægteskabslov trådte i kraft. Således var der kun 3 indlæg med rettigheder som det væsentligste omdrejningspunkt, hvor bibelargument 2, dansk-kristen kultur og bibelargument 1 havde hhv. 16, 14 og 13 indlæg samme år. Årsagen til dette kan vi tolke ud fra, at mange forventede en egentlig lukning af debatten, da rettighedspositionen på daværende tidspunkt stod med et solidt folketingsflertal bag sig. Det er altså rimeligt at antage, at den faldende aktivitet fra rettighedstilhængerne hænger sammen med, at positionen forventede en snarlig hegemonisk status,

hvorfor der ikke var behov for fornyet indsats i forsøget på at fastholde eller erobre dagsordenen. Nærværende analyse af den offentlige debat underbygger således professor i journalistik og statskundskab, Erik Albæks, analyse, hvori han argumenterede for, at debatten om homoseksuelle ægteskaber var mindre udfoldet i perioden op til lovændringen, da der i forvejen tegnede sig et stærkt politisk mandat bag denne (Albæk m.fl. 2014: 101).

Bibelargument 2

Bibelargument 2 står som den tredje mest inddragede position i de offentlige debatter om homoseksuelle ægteskaber. Kendetegnende for denne position synes at være, at Bibelens skrevne ord ikke skal læses bogstaveligt, men, at de snarere må blive genstand for en friere fortolkning. Mellem bibelargument 1 og 2 udkæmpes en teologisk strid om bibelforståelse, der samtidig manifesterer sig som en kamp mellem kirkens højre- og venstrefløj. I denne forståelse repræsenterer bibelargument 2 kirkens venstrefløj, og essensen i denne position kredser om bibelens næstekærlige budskab. Argumentet herfra kan opsummeres med de tre ord 'Gud er kærlighed', og argumentationskæden tager i høj grad udgangspunkt i Helligåndens kærlighedsbudskab. Bibelens budskab om næstekærlighed står altså ganske centralt for positionen, hvilket kommer til udtryk i følgende citat: "Jesus sender netop sin ånd, for at mennesker skal fatte, at Gud ikke gør forskel på mennesker, så forskellige vi end er." (Hansen 2011). Videre synes et centralt budskab i argumentationskæden fra denne position at være, at Guds kærlighed er mangfoldig og uendelig, og at denne kærlighed gennemsyrrer alle, hvorfor Gud ikke skelner mellem hetero- og homoseksuelle (Wøhlk 2004; Baggesgaard 2009; Krab Koed 2010). Positionen vil gøre brug af næstekærlighedsargumentet som et af dens primære greb, når den skal legitimere indførelsen af homoseksuelle ægteskaber fra et teologisk perspektiv. I forlængelse heraf vil positionen oftest udgøres af aktører, der er tilhængere af en indførelse af homoseksuelle ægteskaber.

Bibelargument 2-positionen er stærkt repræsenteret igennem hele den undersøgte periode, og fra 2004 til 2011 følger positionen den generelle tendens i aktiviteten af den offentlige debat. Dog oplever positionen en stigning fra 12 til 16 indlæg fra 2011 til 2012, hvor den generelle debataktivitet ellers er faldende. De 16 indlæg i 2012 betyder videre, at positionen står som den mest refererede vinkling i året, hvor den kønsneutrale ægteskabslov trådte i kraft. Det er sandsynligt, at stigningen i aktiviteten kan forklares ud fra, at kirkens venstrefløj igennem den offentlige debat, maner til forsoning i et forsøg på at række ud til kirkens højrefløj, for at udbedre den betændte situation. En sådan tolkning understøttes af indlæg fra debatten, og til eksempel skriver en sognepræst følgende:

Synd er manglende tro på Gud, og synden giver sig udslag i skadelige handlinger mod næsten. Når to personer elsker hinanden og ønsker at tage vare på hinanden, hvorfor så ikke bede om Guds hjælp, støtte og nåde til det? Tager det heteroseksuelle ægteskab skade af det? Guds velsignelse er ikke som fiskekvoter. (Reinholdt Rasmussen 2012).

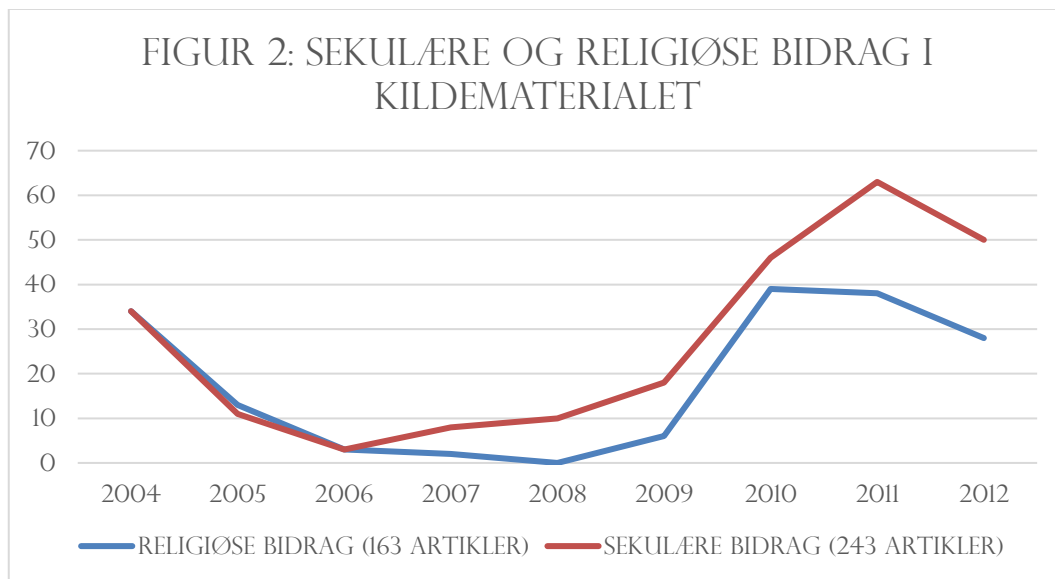
Andre aktører i debatten peger ligeledes på, at kirkens venstrefløj har fundet det problematisk med en splittet kirke. Således opfordrer en sognepræst den kirkelige højrefløj til *ikke* at bryde med folkekirken, da folkekirken rummelighed strækker sig vidt, underforstået, at kirken bør kunne rumme både homoseksuelle ægteskaber og en konservativ kirke under samme tag (Mulnæs 2012).

Dansk-kristen kultur

Den fjerdestørste position i debatten om homoseksuelle ægteskaber udgøres af det vi kan kategorisere som dansk-kristen kultur. I denne position argumenteres der med belæg i de danske traditioner og ritualer, og argumentationskæden har et overvejende moralsk islæt. Denne gruppering finder typisk, at ægteskabet er historisk, juridisk og sprogligt defineret ved at være mellem mand og kvinde, hvorfor positionen trækker på den kristne kultur, om end dette foregår på et sekulært plan (Dyremose 2011). Endnu en tendens hos denne position må findes i referencen til familien og dens struktur. Familiestrukturen udgøres af far, mor og børn, og er en urokkelig institution etableret over mange år og generationer. Til eksempel skriver Søren Krarup (DF) i et debatindlæg i Kristeligt Dagblad: "Ægteskabet er mellem mand og kvinde. Familien er far, mor og børn. Dette har i 1000 år været grundlaget for det danske folk." (Krarup 2010). Den overordnede filosofi i denne position kredser altså om konservative idealer og med belæg i dansk-kristen kultur og tradition, vil aktørerne inden for denne position oftest være imod homoseksuelle ægteskaber, da det vil udfordre den danske tradition og kultur.

Positionens aktivitetsniveau udfolder sig relativt gennemsnitligt igennem første del af den undersøgte periode, og følger således den generelle tendens. Dog er det bemærkelsesværdigt, at positionen accelererer fra 2010 til 2012, og derfor ender som den næststørste position i undersøgelsens afsluttende år. For at forstå denne stigning er det imidlertid væsentligt at have positionens sekulære karakter, samt dens modstand mod homoseksuelle ægteskaber, in mente. I de sidste år af den offentlige debat er det således tænkeligt, at mange religiøst orienterede aktører har omformuleret deres argumenter og vinklinger i et forsøg på at opnå legitim gennemslagskraft i debatten. Som

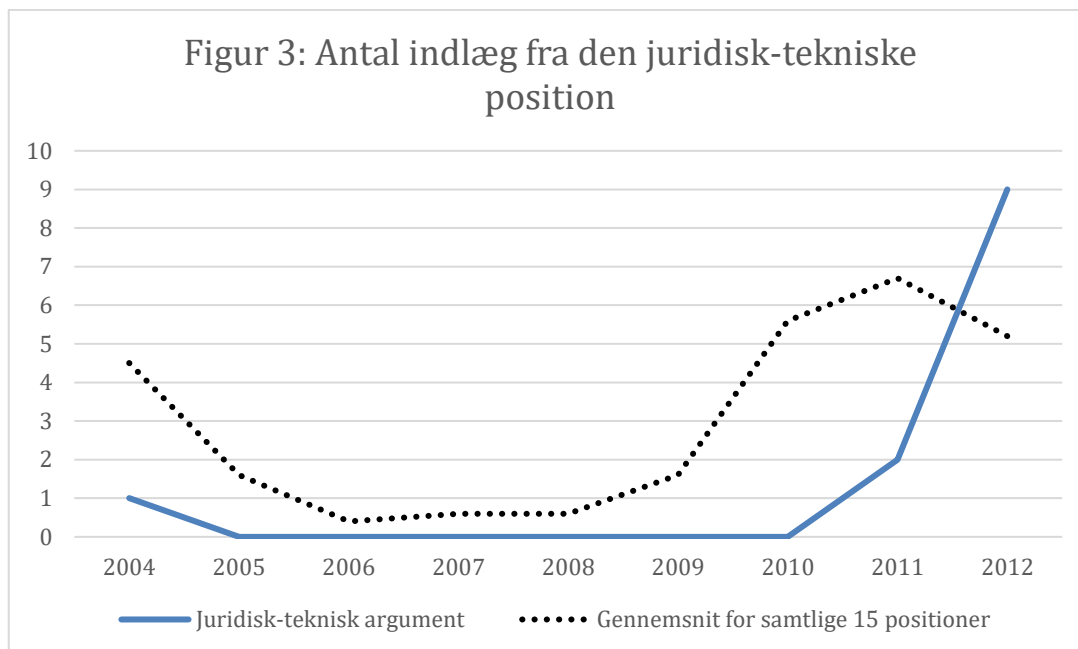
tidligere nævnt pegede det demokratiske mandat i 2011 og 2012 i retningen af en ændring i ægteskabsloven, hvorfor modstandere heraf kunne frygte en egentlig lukning af debatten. I dette lys fremstår det sandsynligt, at de religiøse argumenter er blevet byttet ud med sekulære, i et sidste forsøg på at skubbe til debatten. En sådan tolkning understøttes videre af det markante fald bibelargument 1 oplevede i starten af 2010'erne, hvor antallet af bidrag til debatten faldt fra 25 indlæg i 2011 til 13 indlæg i 2012. Stigningen i de sekulære positioner kan ligeledes illustreres via figur 2.

Nærværende analyse af den offentlige debat stemmer fint overens med tidligere forskning på området. Således fandt teolog, Kirstine Helboe Johansen, og professor i statskundskab, Helene Helboe Pedersen, i deres analyse af den politiske behandling af sagen om homoseksuelle ægteskaber, at de religiøse argumenter var til stede i den indledende politiske proces, men at disse blev omformuleret i Folketingets forhandlinger (Johansen og Pedersen 2016: 751). Analysen synes dermed at kunne pege i retning af, at de religiøse argumenter også i den offentlige debat blev omformuleret til sekulære argumenter, for at vinde indpas i debatten. Johansen og Pedersens analysefund af de politiske processer kan således udbredes til også at gøre sig gældende i den offentlige debat. Sagt en smule anderledes kan stigningen i den dansk-kristne position i 2012 forklares ud fra, at disse argumenter vandt frem, da de repræsenterede en modstand mod homoseksuelle ægteskaber med sekulære argumenter, der herigennem opnåede bedre mulighed for at vinde legitim gennemslagskraft i den offentlige debat i et sidste forsøg på at erobre dagsordenen.

Øvrige perspektiver

Afslutningsvis vil jeg fremhæve den juridisk-tekniske position, der accelererer voldsomt i de sidste år af debatten jævnfør figur 3.

Denne position er typisk skeptisk overfor homoseksuelle ægteskaber, og positionen argumenterer i høj grad med afsæt i ideen om, at den ændrede ægteskabslov er juridisk ufuldkommen. Til eksempel skrev Venstre-politikeren, Anni Matthiesen, i Kristeligt Dagblad: “(...) der er mange uafklarede spørgsmål, som der ikke er taget stilling til endnu. Her kan jeg blot nævne: arveloven, adoptionsloven og samværsreglerne med børn - hvem er mor, og hvem er far?” (Matthiesen 2012). Også den tidligere kirkeminister, Birthe Rønn Hornbech (V), gjorde brug af en lignende argumentation, og budskabet stod tydeligt frem allerede i overskriften af artiklen: “Med bind for øjnene. Lovforslag om homoseksuelle vielser er sjusket makværk.” (Rønn Hornbech 2012). Positionen anfægter således lovens *legitimitet*, men forsøger ligeledes at anfægte lovens *legalitet*. Videre forsøger tilhængere af denne position at anklage regeringen og Folketinget for grundlovsbrud, da de påtager sig at afgøre indholdet af den kristne tro, og derved fratager kirken status som trossamfund (Smedegaard Andersen 2012).

Den juridisk-tekniske position deler et vist slægtskab med den dansk-kristne position, hvilket kommer til udtryk på flere måder. For det første viser det sig i de to positioners grundstruktur. Aktører, der opererer inden for disse positioner, er i den forbindelse oftest modstandere af

homoseksuelle ægteskaber og argumenterer ligeledes sekulært. For det andet kommer slægtskabet til udtryk i de to positioners udvikling i den offentlige debat. Således accelererer begge positioner i de sidste år af den undersøgte periode, hvormed den juridisk-tekniske position går fra ikke at være synderligt udslagsgivende i perioden fra 2004 til 2011, til at mangedoble sin repræsentation i debattens afsluttende år. Positionen ender dermed som den fjerdestørste position i 2012 med 9 bidrag i debatten. Det er nærliggende at se denne udvikling i tråd med tolkningen af den dansk-kristne position behandlet ovenfor. Det er altså plausibelt, at stigningen i de sekulære positioner, der er modstandere af homoseksuelle ægteskaber, kan forklares ud fra, at de religiøse argumenter er blevet omformuleret, hvorfor repræsentationen af de sekulære positionerne stiger.

Folketingets behandling af homoseksuelle ægteskaber

2004-2006: Homoseksuelle ægteskaber på dagsordenen

I 2004 blev den politiske debat om homoseksuelle ægteskaber genstartet af den daværende statsminister, Anders Fogh Rasmussens (V), da han som privatperson udtalte, at han gerne så, at homoseksuelle fik mulighed for at blive viet i folkekirken (Albæk m.fl. 2014: 96). I kølvandet på udtalelsen kom der en bølge af beslutnings- og lovforslag, fremsat skiftevis af partierne SF, S, RV og EL. Tilhængere af lovforslagene gjorde i høj grad brug af det vi kan kalde for frihedsargumentet, og deler slægtskab med rettighedspositionen, som vi kender fra den offentlige debat, da tilhængerne talte om frihed for folkekirken, og på denne vis talte ind i en liberal dagsorden med muligheden for at udbrede rettigheder til homoseksuelle. Modstanderne af forslagene udgjordes i denne periode af partierne V, KF, DF og KD.³ De primære argumenter fra denne position knytter sig til, at initiativet til forslagene burde komme fra folkekirken selv og, at Folketinget i den forbindelse *ikke* skulle blande sig i kirkens indre anliggender. Der var i disse debatter bred enighed om, at Folketinget ikke burde blande sig i kirkens indre anliggender. Men de to positioner repræsenterer forskellige forståelser af, hvornår en sådan indblanding finder sted.

I de indledende parlamentariske debatter formåede modstanderne at præsentere en bred vifte af argumenter forankret i kendte positioner fra den offentlige debat. Her blev særligt positionen om den dansk-kristne kultur inddraget, som det kommer til udtryk hos Søren Krarup (DF): “For et

³ Kristendemokraterne er kun repræsenteret i B 169 og B 7, da de ikke opnåede genvalg ved folketingsvalget i 2005.

registreret partnerskab er intet ægteskab i al enkelhed. Et ægteskab er det forpligtende forhold imellem mand og kvinde.” (B 169 2003-04: 10117). Ligeledes henviste aktører fra samme position til, at det ville rykke ved sammenhængskraften i kirken, hvis forslagene blev vedtaget, hvormed den kristne tradition blev taget i forsvar (L 228 2005-06: 6709). De indledende parlamentariske debatter synes at være et udtryk for to væsensforskellige virkelighedsforståelser, hvilket resulterer i en fastlåst debat. I en sådan situation må det forventes, at modstandere af de fremlagte forslag har den betydelige fordel, at de repræsenterer den herskende norm, og således understøttes af positioner, hvis berettigelse er blevet legitimeret og nedarvet gennem generationer. Det er således i høj grad fortsat modstandere af lovforslagene, der med afsæt i herskende normer, traditioner og demokratisk plig, gør det vanskeligt for den udfordrende position at vinde terræn i de indledende folketingsdebatter.

2007-2010: Debatten skifter gear

Med fremsættelsen af beslutningsforslag B 76 i 2007, ændrede debatten imidlertid karakter. For hvor de hidtidige beslutnings- og lovforslag ville give trossamfund friheden til at medvirke ved registreret partnerskab, var sigtet med B 76 at indføre en ægteskabslov, som ligestillede homoseksuelle med heteroseksuelle (B 76 2006-07: 6251). Rettighedspositionen var dermed for første gang direkte forankret i forslagetets kerne, og står som et centralt forankringspunkt i debatterne. Et væsentligt greb fra denne position knyttede sig til grundlovens ord om ligebehandling i det danske samfund, hvormed en væsentlig demokratisk grundsten blev inddraget. Pointen blev fremført af forslagsstiller, Lone Dybkjær (RV) (B 76 2006-07: 6267), og sammenlignet med tidligere debatter fremstår denne argumentationskæde mere gennemslagskraftig i den landspolitiske debat, da den henter sin berettigelse i det fælles, demokratiske fundament på tværs af partiskel.

Det var imidlertid ikke kun i fremlæggelsen af egne argumenter, at positionen i den anden fase formåede at skubbe til debatten. Således udfordrede Simon Emil Ammitzbøll (RV) et af modstandernes mest brugte argumenter om kirkens ret til selvbestemmelse. Et væsentligt argument for ikke at ville hverken vie eller registrere homoseksuelle par i kirken, havde indtil Ammitzbølls ytring knyttet sig til, at folkekirken ikke selv ønskede noget sådant. Ammitzbølls ytring skubber til denne forståelse, da han direkte påpegede, at folkekirken har en flad struktur uden synode og, at ingen, som konsekvens heraf, principielt kan udtale sig på vegne af en samlet folkekirke (L 167 2007-08: 3002). Udtalelsen illustrerer et gearskifte i debatten om de homoseksuelle ægteskaber, og

argumentet blev efterfølgende praktiseret af samtlige partier, der ønskede forslagene vedtaget (B 123 2009-10: 58; B 123 2009-10: 46).

At Ammitzbølls argument skubbede til debatten, kan videre illustreres gennem udviklingen i de efterfølgende ministertaler, der indledte de enkelte folketingsdebatter. Før argumentet om kirkens manglende beslutningsorgan blev præsenteret, var det således med reference til, at en samlet kirke ikke havde ytret noget ønske, der var det bærende element i afvisningen af forslagene, som det kommer til udtryk i ministertalerne i B 76 (B 76 2006-07: 6251; L 67 2007-08: 2997). Dette står i kontrast til de ministertaler, der kom i kølvandet på Ammitzbølls argumentation, hvor L 123 står som det bedste eksempel herpå. Her begrundedes regeringens afvisning af forslaget med, at ægteskabsbegrebet ikke skulle ændres, og at ægteskabet er en "(...) juridisk, traditionel og historisk betegnelse for et særligt forhold mellem en mand og en kvinde." (L 123 2009-10: 33). Eksemplerne illustrerer, at der er sket en glidning i argumentationen fra modstandere af forslagene. I de indledende debatter var argumentet primært forankret i kirkens ret til selvbestemmelse, mens de i de senere debatter var forankret i den dansk-kristen kultur. Denne glidning kan vi tolke som, at Ammitzbølls argument udfordrede den daværende herskende position i en sådan grad, at den forsvarende position måtte ty til andre argumentationskæder i forsøget på at fastholde grebet i debatten.

2011-2012: De afsluttende debatter

I Albæks analyse så vi hvordan de afsluttende debatter var mindre udfoldede og mere forudsigelige, da mandatet bag en ændring var stærkt (Albæk m.fl. 2014: 101). Nærværende afsnit understøtter denne udlægning, da de særligt interessante debatter snarere udspillede sig i perioden 2007-10. Der var altså i høj grad tale om forudsigelige afsluttende debatter, men til trods for dette florerede der fortsat interessante og væsentlige elementer i de afsluttende maratondebatter, som jeg vil fremhæve i dette afsnit. Til eksempel må nævnes den intense brug af den juridisk-tekniske position, kendt fra den offentlige debat, og som i folketingsdebatterne blev benyttet af modstandere af forslagene. Således beskyldte VK-regeringen (med DF som støtteparti) det afsluttende lovforslag for at være sjusket og forhastet og, at det ville have ukendte konsekvenser for børneloven, arveloven, pensionsloven og adoptionsloven, hvis forslaget blev vedtaget (L 106 2011-12: 38-39). Stridigheden gik i høj grad ud på, at den nyligt dannede regering så lovforslaget som et kontinuerligt og kulminerende element i årtiers debatter om homoseksuelle parforhold, mens modstandere anså

lovforslaget som en isoleret, ny debat, og anfægtede lovforslagets hurtige vej gennem den demokratiske mølle.

Kigger vi til forskningslitteraturen, er det tydeligt, at den juridisk-tekniske position heller ikke er et nyt perspektiv i debatten om homoseksuelle rettigheder. Således fandt både Erik Albæk og sociologen, Henning Bech, at en juridisk-teknisk position var til stede i debatten om registreret partnerskab (Albæk 1998: 413; Bech 1992: 135). I den daværende debat var det udslagsgivende, at et flertal af vælgerne var *for* registreret partnerskab, hvorfor det juridisk-tekniske argument blev frembragt af politikere, der ikke var tilhængere af partnerskabsloven, men som samtidig heller ikke ville stemples som homofobiske i frygten for vælgerflugt (Albæk 1998: 414). I forlængelse heraf kan det heller ikke udelukkes, at politikere i debatten om homoseksuelle ægteskaber forsøger at maskere deres modstand mod homoseksuelle ægteskaber ud fra samme logik. En sådan tolkning synes understøttet af høringsnotatet fra høringsrunden. Her har hverken Advokatrådet, Den Danske Dommerforening, Dommerfuldmægtigforeningen, Københavns Byret eller Vestre Landsret og Østre Landsret bemærkninger til lovforslaget (Høringssvar 2012). Ifølge uafhængige juridiske foreninger syntes lovforslagets legitimitet altså at være juridisk holdbart, hvilket peger i retning af en skjult og strategisk dagsorden fra modstanderne.

Demokratisk sejr eller deliberativ deroute?

Når forholdet mellem den offentlige debat og den parlamentariske debat skal undersøges, er det med ønsket om herfra at kunne fortælle noget om demokratiets tilstand. Med afsæt i den foregående analyse fremstår ét punkt her særligt interessant: Hvad blev der af de religiøse argumenter fra den offentlige debat? I dette afsnit vil jeg diskutere, hvorfor de religiøse argumenter ikke kunne oversættes samt vurdere sagens deliberative karakter.

Religiøse stemmer i det danske demokrati

På baggrund af den foregående analyse står det klart, at de væsentligste positioner fra den offentlige debat ligeledes florerede i den parlamentariske debat, hvorfor en stor del af borgernes ideer og refleksioner var repræsenteret på Folketingets talerstol.⁴ Som anslået ovenfor, finder vi dog én væsentlig undtagelse, der knytter sig til de religiøses argumenters konsekvente udeladelse fra

⁴ Se evt. også figur 5 på side 18.

folketingsdebatten. Fra en deliberativ vinkel kan det lyde som en logisk konsekvens, at de religiøse stemmer ikke var repræsenteret i den parlamentariske debat. Hos dele af deliberationstænkningen bliver det deliberative demokrati opstillet som noget nær uforenelig med religion. Således forstår Habermas religion som grundlæggende apolitisk og som et element, der hører til uden for den politiske arena. Ifølge Habermas må de religiøse argumenter således gerne florere i den offentlige meningsdannelse, men må holdes uden for den parlamentariske beslutningsproces (Habermas 2008: 128). Her er det påfaldende, at debatten om homoseksuelle ægteskaber udspillede sig efter et lignende scenarie; de religiøse argumenter var til stede i den offentlige debat, men nåede aldrig folketingsalen. Med afsæt i Habermas' tanker er det således fristende at udråbe debatten til at være en deliberativ sejr, da det demokratiske forhandlingsspil har modstået brugen af religiøse stemmer, og udelukkende reguleret den religiøse praksis med sekulære argumenter.

En sådan slutning fremstår imidlertid endimensional og ikke helt uproblematisk, for har de religiøse stemmer ingen berettigelse i det danske folkestyre? De religiøse argumenter *var* et væsentligt element i den offentlige debat, og repræsenterede dermed et vigtigt element for mange borgere. Således udgjorde de religiøse bidrag i den offentlige debat hele 40% af samtlige indlæg, og fraregnes Kristeligt Dagblads artikler, udgjorde de religiøse bidrag 22%. Med øje for Kristeligt Dagblads omfattende dækning af sagen synes de religiøse bidrag altså fortsat at udgøre en væsentlig del af det offentlige ræsonnement. Når 40% af bidragene ikke er repræsenteret i et repræsentativt system, synes sagen snarere at være et udtryk for et demokratisk dilemma end en deliberativ sejr. Her må vi huske, at den demokratiske legitimitet i en deliberativ forståelse udspringer fra det offentlige ræsonnement, hvormed sagen nu snarere synes at være genstand for en tvivlsom deliberativ proces. End ikke når der er tale om reguleringen af et religiøst ritual, kan der argumenteres eller tales religiøst, hvilket snarere synes hæmmende end berigende for den demokratiske samtale.

Med afsæt i den deliberative teori kunne det tænkes, at de religiøse argumenter ville have nuanceret folketingsdebatten, og bidraget med teologisk indsigt for herigennem at kvalificere beslutningstagningen. At nægte de religiøse argumenter adgang til debatten, synes intuitivt at fjerne dele af debattens substans. Kunne det tænkes, at det demokratiske fundament ville blive forstærket, hvis demokratiet gav plads til at fordøje både sekulære og religiøse stemmer? Det er muligt, at de religiøse stemmer alligevel ville blive frasorteret i overensstemmelse med deliberative principper, og dermed blive kategoriseret som mindre gode argumenter, men at denne frasortering sker gennem deliberation og debat, ville unægteligt underbygge lovens legitimitet, der jo er en hjørnesten i den

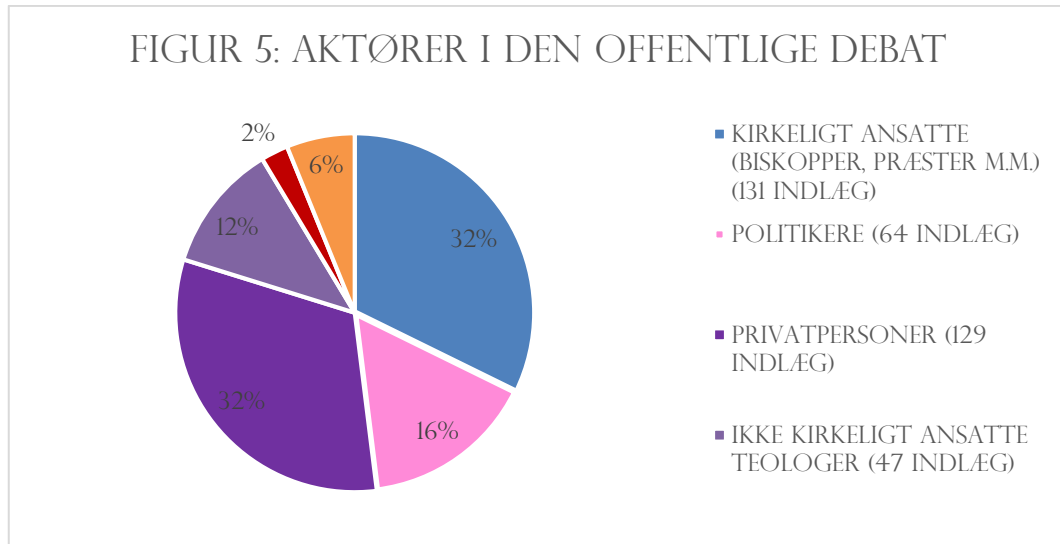
deliberative tænkning. Hermed synes den deliberative teori at have en blind vinkel for behandlingen af religiøse stemmer i en politisk kontekst. Tilmed synes det danske demokrati i særdeleshed at mangle et sprog for religiøse tematikker i forhandlingsprocessen.

Det danske demokratis manglende evne til at argumentere religiøst, kan videre konkret spores i kildematerialet. For at illustrere denne pointe kan daværende DF-politiker og tidligere præst, Jesper Langballe, inddrages. Langballes argument i den offentlige debat (Langballe 2010) var religiøst og forankret i bibelargument 1-positionen, mens hans argument i folketingsdebatten (L 123 2009-10: 42) var sekulært og snarere forankret i en position om dansk-kristen kultur. Langballe adskilte skarpt politik og religion, og skrev sig dermed ind i en lang og fin tradition for dansk demokratisk handlemåde. Langballe har unægtelig været bekendt med den lutherske lære om to-sværdsteorien, der bygger på en skelnen mellem det verdslige og det åndelige (Korsgaard 2004: 44). Der er således ikke tradition for at argumentere religiøst fra Folketingets talerstol, og selv ikke en politiker som Langballe, der om nogen har en religiøs profil, omgår denne etikette. Dog fremstår det fortsat demokratisk illegitimt, at de religiøse tilhængere ikke kan få deres argumenter igennem, hvorfor de religiøse argumenter er reduceret til at blive oversat for først herigennem at vinde repræsentation i debatten. Oversættelser fremstår deliberativt problematisk, da disse synes at være genstand for skjulte dagsordener og ligeledes udtrykke ringe grad af transparens, hvilket udgør et tvivlsomt udgangspunkt for den fornuftige politiske debat.

Medierne som offentlighedens væsentligste platform

I det deliberative demokrati fungerer det offentlige ræsonnement som demokratiets kardinalpunkt, hvorfor kvaliteten af den politiske beslutningsproces i høj grad er betinget af indholdet fra den offentlige debat. Hvorvidt debatten har været genstand for en deliberativ proces, afhænger således af, om medierne har formået at formidle en meningsfuld dagsorden for både borgere og politikere. En meningsfuld dagsorden kan vi karakterisere som en mangfoldig dagsorden, hvor avisen præsenterer sine læsere for et bredt udsnit af både argumenter og aktører. Fra det kvantitative kildesæt kan vi i den forbindelse udlede, at Kristeligt Dagblad har formidlet samtlige 15 positioner, og at Berlingske og Politiken hver har formidlet 12 forskellige positioner. Dette peger på en mangfoldig repræsentation, hvormed avisens læsere er blevet præsenteret for en bred vifte af argumenter, der er et vigtigt element i etableringen af en sund demokratisk menings- og viljedannelse.

Ligeledes kan vi kigge til hvilke aktører, der har taget del i debatten om de homoseksuelle ægteskaber. Jævnfør figur 5 kan vi se, at en bred vifte af aktører har deltaget i den offentlige debat, og dermed har haft mulighed for at præge selv samme.

Medierne har således formået at kommunikere en mangfoldig liste af både argumenter og aktører gennem det offentlige ræsonnement, og mediernes rolle som katalysator for en meningsfuld og kritisk samtale synes at være imødekommet.

Afslutningsvis kan vi vurdere mediernes deliberative betydning ved at undersøge, hvorvidt politikerne går i dialog med borgerne. Til eksempel må nævnes daværende ligestillings- og kirkeminister, Manu Sareen (RV), der hyppigt optrådte i medierne for at forklare og forsvare sine ytringer og politiske beslutninger. I en række debatindlæg i Politiken forklarede den daværende minister sig, og svarede videre på en del af den kritik, der blev rettet mod ham i den offentlige debat (Sareen 2011a: 9; Sareen 2011b: 8). Også i Kristeligt Dagblad svarede Sareen på en del af den fremlagte kritik, og gik dermed i dialog med borgerne. (Schnabel 2011). Således har vi set, hvordan de politiske beslutninger om den kønsneutrale ægteskabslov akkumulerede en stor mængde debat i perioden frem mod lovens vedtagelse, hvorefter Sareen svarede og gik i dialog med borgerne i nogle af de medier, hvor kritikken optrådte. Til trods for dialogernes beskedne omfang ser vi dog eksempler på vigtige elementer i vekselvirkningen mellem borgere og politikere, der er væsentlige i den deliberative forståelse. I et sundt deliberativt demokrati er dette et vigtigt demokratisk ideal, der her bliver opløftet, da ministerens ageren er med til at genoprette folkets tro på forbindelsen

mellem dem, der bestemmer og dem, der bliver bestemt over. Sammenlignet med folketingsdebatten synes mediernes rolle som ansvarshavende for den offentlige debat mere vellykket.

Konklusion

Som anført tidligere, var de væsentligste positioner fra den offentlige debat repræsenteret i folketingsdebatten med én væsentlig undtagelse, da de religiøse argumenter ikke ræsonnerede på landspolitisk plan. Men hvor efterlader dette vores demokrati? Indledningsvis kan vi skrive de positive deliberative elementer frem, som præsenteret gennem artiklen. Her synes særligt den mediebarne offentlige debat at indeholde væsentlige deliberative potentialer, da læserne her er præsenteret for et mangfoldigt udsnit af både positioner og aktører, hvilket udgør et væsentligt fundament for den demokratiske samtale. Omvendt kritisk må vi dog forholde os til den politiske debat og dennes karakter. Som beskrevet i de afsluttende afsnit, synes det danske demokrati ikke at have et sprog for det religiøse. De religiøse stemmer udgjorde en væsentlig del af det offentlige ræsonnement, hvorfor det unægteligt ville have højnet debattens deliberative legitimitet, såfremt både sekulære og religiøse argumenter florerede i debatten, så også de religiøse borgere kunne se sig afspejlet heri.

Parallelt med ovenstående må vi naturligvis også knytte an til artiklens minoritetshistoriske vinkel. Indførelsen af homoseksuelle ægteskaber markerede faldet af den sidste juridiske diskrimination af homoseksuelle og markerede også den første debat der, siden 1970'erne, ikke var dagsordensfastsat af homoseksuelle aktører. Homoseksuelles rettigheder er med debatten således blevet en sag, som en stor del af politikerne kæmper for, og dagsordenen er ligeledes fremlagt og fastlagt af de heteroseksuelle politikere selv. Sagen synes altså at beskrive et forankringspunkt i det danske demokrati, hvor kirken som fast holdepunkt i vores forståelse af familie, ægteskab og seksualitet er blevet sat til forhandling. Med sagen synes det danske demokrati hellere at ofre kirkens selvbestemmelsesret, og dermed potentielt skade forholdet mellem kirke og stat, end at ofre homoseksuelles ret til alteret. Homoseksuelle er gået fra at være en særinteresse, til at være noget nær alle bakker op om, og debatten synes dermed også at udtrykke et skifte i demokratiets holdning til homoseksuelle specifikt.

Dermed fremstår nærværende artikels konklusion en smule dobbelt. På den ene side har vores demokrati sejret, da homoseksuelle i 2012 fik mulighed for kirkelige vielser, hvormed vores

demokrati har udviklet sig i en tolerant og inkluderende retning. På den anden side fremstår sagen dog som en demokratisk deroute, da den kønsneutrale ægteskabslov ganske enkelt mangler deliberativ legitimitet.

Litteraturliste:

- Albæk, Erik. "Frisindets grænser: Homoseksuelle mellem moralske dilemmaer og politiske hensyn". *Politica* 30, nr. 4 (1. januar 1998): 405–422.
- Albæk, Erik, Christoffer Green-Pedersen, og Lars Thorup Larsen. *Moralpolitik i Danmark*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2014.
- Andersen, Vibeke Normann, og Kasper Møller Hansen. "Deliberativt demokrati og den nationale folkehøring om euroen". *Politica* 34, nr. 1 (1. januar 2002): 78–97.
- Bech, Henning. "Report From a Rotten State: 'Marriage' and 'Homosexuality' in 'Denmark'". I: *Modern Homosexualities: Fragments of Lesbian and Gay Experiences*, af: Ken Plummer, 134–47. London: Routledge, 1992.
- Edelberg, Peter "The Queer Road to Frisind: Copenhagen 1945-2012". I *Queer Cities. Queer Cultures. Europe since 1945*, redigeret af Jennifer Evans og Matt Cook, 55–74. London: Bloomsbury Academic, 2014.
- Eriksen, Erik Oddvar, og Jurgen Habermas, red. *Deliberativ politik: demokrati i teori og praksis*. Oslo: Tano, 1995.
- Eriksen, Erik Oddvar, og Jarle Weigård. *Understanding Habermas: Communicative Action and Deliberative Democracy*. London: Continuum, 2003.
- Habermas, Jürgen. *Between Naturalism and Religion: Philosophical Essays*. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press, 2008.
- Habermas, Jürgen. *Borgerlig Offentlighed*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1975.
- Held, David. *Models of Democracy*. 3. ed., Reprinted. Cambridge: Polity Press, 2008.
- Johansen, Kirstine Helboe, og Helene Helboe Pedersen. "The Power over the Marriage Ritual: Positions in the Administrative Consultation Prior to the Implementation of Same-Sex Marriages in the Evangelical-Lutheran Church in Denmark". *Journal of Church and State* 58, nr. 4 (september 2016): 731–52.
- Korsgaard, Ove. "Fra tugtemester til skolemester: Om forskelle mellem Luther og Grundtvig". *Grundtvig-Studier* 55, nr. 1 (1. januar 2004): 34–61.
- Loftager, Jørn. *Politisk offentlighed og demokrati i Danmark*. Gylling: Aarhus Universitetsforlag, 2004.
- Lützen, Karin. *Hvad hjertet begærer: kvinders kærlighed til kvinder 1825-1985*. Copenhagen: Tiderne skifter, 1986.
- Nørgaard, Anne Engelst, og Peters, Rikke Alberg. "Demokrati og offentlighed". *Slagmark*, nr. 69 (3. september 2004): 7-14.
- Rydström, Jens. *Odd Couples: A History of Gay Marriage in Scandinavia*. Aksant Imprint Edition. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2011.

- Vallentin, Steen. "Den offentlige menings sociologi". *Dansk Sociologi* 16, nr. 3 (2. september 2005): 25–44.

Kildemateriale:

Avisdebatten:

- Bagger, Lise Rønfeldt. "Livskvalitet: Uvidenhed om homoseksuelles livsvilkår". *Berlingske Tidende*, 20. juli 2008, sek. 1.
- Baggesgaard, Benedikte Vejby. "Det kønsneutrale ægteskab. Længe leve mangfoldigheden". *Kristeligt Dagblad*, 7. november 2009.
- Brøgger, Morten. "Lilleør vrøvler om forkyndelsesfrihed. Ægteskabsstriden er teologisk". *Kristeligt Dagblad*, 30. april 2012, sek. 1.
- Dyremose, Charlotte. "Vielse af homoseksuelle? Det skal politikerne ikke bestemme over". *Kristeligt Dagblad*, 25. august 2011, sek. 1.
- Hansen, Børge. "Fundamentet versus fundamentalismen". *Kristeligt Dagblad*, 8. februar 2012, sek. 1.
- Harslund, Søren. "Bisper på afveje". *Kristeligt Dagblad*, 3. januar 2011, sek. 1.
- Juul Christensen, Torben. "Respektér de klare ord om ægteskabet". *Berlingske Tidende*, 9. januar 2005, sek. 2.
- Krab Koed, Hans. "Inkluder de homoseksuelle i folkekirken. Ægteskabet er jo ikke et sakramente". *Kristeligt Dagblad*, 13. marts 2010, sek. 1.
- Krarup, Søren. "Foragten for kirkefolket. Debatten bliver kvalt i formalia". *Kristeligt Dagblad*, 7. juni 2010, sek. 1.
- Langballe, Jesper. "Homoseksuelle vielser i kirken? Spørg nu kirkefolket", 26. maj 2010, *Kristeligt Dagblad* udgave, sek. 1.
- Matthiesen, Anni. "Derfor stemte jeg nej!". *Kristeligt Dagblad*, 13. juni 2012, sek. 1.
- Mulnæs, Carsten. "Luthersk bekendelse. Selvfølgelig følger Gud med tiden". *Kristeligt Dagblad*, 5. juli 2012, sek. 1.
- Rebel, Lise Lotte. "Teologisk problematisk ritual. Ordene fra skabelsesberetningen mangler". *Kristeligt Dagblad*, 12. juni 2012, sek. 1.
- Reinholdt Rasmussen, Thomas. "Guds velsignelse er ikke som fiskekvoter. Det er nok til alle fremtidige ægtepar". *Kristeligt Dagblad*, 14. juni 2012, sek. 1.
- Rønn Hornbech, Birthe. "Med bind for øjnene. Lovforslag om homoseksuelle vielser er sjusket makværk". *Kristeligt Dagblad*, 30. maj 2012, sek. 1.
- Sareen, Manu. "Homoseksuelle skal vies i kirken hurtigst muligt". *Politiken*, 10. november 2011a, sek. 2.
- Sareen, Manu. "Misforståelser flourer om vielser af homoseksuelle". *Politiken*, 29. november 2011b, sek. 2.
- Schnabel, Laura Elisabeth. "Jeg forholder mig til det, der er regeringens politik". *Kristeligt Dagblad*, 30. november 2011, sek. 1.

- Smedegaard Andersen, Jens. "Sareen har ikke fortalt alt. Folketingets magt er underlagt begrænsninger i Grundloven". *Kristeligt Dagblad*, 10. april 2012, sek. 1.
- Sørensen, Werner Elof. "Seksualitet er en Guds gave". *Kristeligt Dagblad*, 25. oktober 2004.
- Wøhlk, Carina. "Vi er ikke alle heteroer for Vorherre". *Politiken*, 23. maj 2004, sek. 3.

Folketingstidende, rapporter og høringsnotater:

- Folketingstidende, *Forslag til folketingsbeslutning om indførelse af en mulighed for, at folkekirken og andre trossamfund kan medvirke ved indgåelse af registreret partnerskab*, **B 169**, Folketinget 2003-04, mandag d. 10. maj 2004, pp. 10105-10128. Tilgængelig via: <https://www.folketingstidende.dk/ebog/20031F2?s=10105> (senest tilgået 20. maj 2021)
- Folketingstidende, *Forslag til lov om ændring af lov om registreret partnerskab. (Frihed for folkekirken og andre trossamfund for at medvirke ved indgåelse af registreret partnerskab)*, **L 228**, torsdag d. 4. maj 2006, Folketinget 2005-06, pp. 6706-6722. Tilgængelig via: <https://www.folketingstidende.dk/ebog/20051F2?s=6705> (senest tilgået 20. maj 2021)
- Folketingstidende, *Forslag til folketingsbeslutning om at indføre en ægteskabslovgivning, som ligestiller homoseksuelle med heteroseksuelle*, **B 76**, Folketinget 2006-07, fredag d. 27. april 2007, pp. 6251-6270. Tilgængelig via: <https://www.folketingstidende.dk/ebog/20061F2?s=6251> (senest tilgået 20. maj 2021)
- Folketingstidende, *Forslag til lov om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning og forskellige andre love samt ophævelse af lov om registreret partnerskab. (Ægteskab mellem to personer af samme køn)*, **L 67**, Folketinget 2007-08, 2. samling, onsdag d. 9. april 2008, pp. 2996-3022. Tilgængelig via: <https://www.folketingstidende.dk/ebog/20072F1?s=2996> (senest tilgået 20. maj 2021)
- Folketingstidende, *Forslag til folketingsbeslutning om at give trossamfund mulighed for at vie homoseksuelle par*, **B 123**, Folketinget 2009-10, fredag d. 26. marts 2010, pp. 56-64. Tilgængelig via: <https://www.folketingstidende.dk/samling/20091/beslutningsforslag/B123/index.htm> (senest tilgået 20. maj 2021)
- Folketingstidende, *Forslag til lov om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning og forskellige andre love samt ophævelse af lov om registreret partnerskab. (Ægteskab mellem to personer af samme køn)*, **L 123**, Folketinget 2009-10, fredag d. 26. marts 2010, pp. 32-56. Tilgængelig via: <https://www.folketingstidende.dk/samling/20091/lovforslag/L123/index.htm> (senest tilgået 20. maj 2021)
- Folketingstidende, *Forslag til lov om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, lov om ægteskabets retsvirkninger og retsplejeloven og om ophævelse af lov om registreret partnerskab. (Ægteskab mellem to personer af samme køn)*, **L 106**, Folketinget 2011-12, tirsdag d. 20. marts 2012, pp. 27-49 (1. behandling). Tilgængelig via: <https://www.folketingstidende.dk/samling/20111/lovforslag/L106/index.htm> (senest tilgået 20. maj 2021)
- *Oversigt over hørings svar til lov om ændring af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, lov om ægteskabets retsvirkninger, retsplejeloven og om ophævelse af lov om registreret partnerskab (Ægteskab mellem to personer af samme køn)*, Pub. L. No. J.nr.: 2011-800-00014, 2012. Tilgængelig via: <https://hoeringsportalen.dk/Hearing/Details/15369> (senest tilgået 20. maj 2021)

Hjemmesider:

- Østergaard, Tine Gjedsted. "Danmark har fået sit første homoseksuelle ægtepar". Berlingske Tidende, 15. juni 2012. Tilgået via: <https://www.berlingske.dk/samfund/danmark-har-faaet-sit-foerste-homoseksuelle-aegtepar> (sidst besøgt d. 8.09.2021)

